

Despre educația morală – Slavici, Confucius, Schopenhauer

În lucrarea sa, *Educațiunea morală*, **Ioan Slavici** dezvoltă un model de pedagogie socială și didactică, bazat pe două teze filosofice esențiale: 1) *viziunea organicistă asupra societății*; 2) *viziunea holistă asupra binelui social*.

Prima ne spune că societatea umană se compune și funcționează asemenea unui organism biologic în care persoanele individuale joacă rolul celulelor vii, iar instituțiile și diversele structuri sociale organizate capătă funcția unor organe. Deci, întregul social și părțile sale se întrețin și se condiționează mutual în orice formă de organizare socială.

A doua, viziunea holistă asupra binelui social, susține că nu este posibilă realizarea unei vieți individuale bune, împlinite fără o viață socială pe măsură, iar prin această idee autorul vrea să arate că egoismul și individualismul, care sunt înclinații naturale, împiedică realizarea binelui social. Rostul eticii și al educației este tocmai controlul individualismului, exersarea acelor emoții, crearea acelor convingeri și valori care fac posibilă preocuparea fiecărui individ pentru celălalt. Sentimentul religios are un rol determinant în această pedagogie socială.

Conform viziunii lui Slavici, *există trei trepte* importante ale educației, după cum urmează:

prima: treapta *educației individuale*, care constă în educarea *stăpânirii de sine* ca modalitate de control al pornirilor egoiste naturale, precum și al dorințelor și al actelor de voință („râvnirilor necontrolate”). Cele patru forme ale egoismului sunt:

a) egoismul material, adică preocuparea pentru acele mijloace prin care își poate împlini propriile dorințe;

b) amorul propriu, preocuparea individului ca să fie mereu mulțumit cu felul său de a fi, condiție de manifestare a propriei superiorități. Măsura rațională a amorului propriu este *sentimentul propriei demnități*: „*simțământul de demnitate omenească pornește din conștiința superiorității ființei omenești.*”

c) vanitatea, care este preocuparea individului pentru efectul și influența pe care propria persoană le are asupra celorlalți astfel încât, prin reacțiile acestora, urmărește să obțină un motiv de încântare de sine. Excesele produse de vanitate se pot contracara prin aceste câteva virtuți:

- modestia
- discreția
- corectitudinea
- firea îngăduitoare
- bunăvoința

d) ambițiunea, care este preocuparea pentru dezvoltarea propriilor calități și talente până la nivelul cel mai înalt de expresie posibilă: „*fiind purtare de grijă pentru desăvârșirea propriei ființe, ambițiunea e un puternic îndemn să ne stăpânim pe noi înșine, să ne păstrăm și creștem*

vigoarea trupească, să fim cumpătați, buni chivernisitori, plini de dignitate și cuviincioși...”
Excesele ambițiunii pot duce la *ruină trupească, desfrâu și risipă*.

a doua: treapta *educației personale*, care se află în legătură rațională cu prima treaptă, a educației individuale, și înseamnă cultivarea preocupării și a grijii față de celelalte persoane. Sentimentul *solidarității* este definitoriu la acest nivel și se manifestă în aceste planuri:

- sentimentul familial
- sentimentul de clasă
- sentimentul național
- patriotismul
- iubirea de oameni

a treia: treapta *educației impersonale*, prin care se desăvârșește profilul moral al ființei umane. Aici se situează omul stăpânit de „trebuințe impersonale”, precum cele specifice oamenilor de știință, filosofilor, artiștilor, care nu mai au legătură nici cu preocuparea egoistă de sine, nici cu grija altruistă față de ceilalți. Despre aceștia, Slavici spune că: *„deoarece ridică nivelul intelectual și moral al societății în care trăiesc, și îndulcesc prin operele lor viața tuturor, în societățile cu rânduială morală bine stabilită ei sunt iubiți, li se trec cu vederea neajunsurile și e obștească purtarea de grijă pentru dânșii.”*

Rostul educației impersonale constă în cultivarea sensibilității pentru valori precum binele, frumosul și adevărul: *„Spre căutarea adevărului ... are să ne îndrumeze educațiunea intelectuală și în îndrumarea aceasta consistă rostul ei moral. Lipsită de îndrumarea aceasta orice educațiune intelectuală e amorală, o nenorocire atât pentru cel ce o primește ori și-o face el însuși sie, cât și pentru societate.”* Sentimentul religios este condiția esențială pentru adoptarea acestei forme de educație, deoarece face ca instinctele egoiste să se estompeze, vanitatea și ambiția personală să fie luate în control de rațiune, iar grija pentru ceilalți să devină o normă firească.

Ioan Slavici urmărește realizarea unui tip uman educat și moral, adică unul care să prezinte garanție pentru realizarea unei societăți bune. În viziunea lui, societatea bună este aceea în care fiecare persoană contribuie conștient și deliberat la binele celorlalți, altfel spus, una în care solidaritatea binevoitoare se constituie în normă rațională, conform rațiunii practice kantiene.

În tradiția chineză cel care a realizat un model de pedagogie socială și o etică adoptată pe scară largă, a cărei valabilitate se păstrează până astăzi, a fost filosoful **Confucius** (551-479 î.e.n.). Pentru că societatea chineză contemporană lui era decăzută din punct de vedere moral, ruinată economic, coruptă și violentă în plan politic, Confucius a considerat că este necesară o nouă etică socială, un nou sistem de ritualuri și deprinderi publice, o nouă filosofie de viață care să permită formarea unui om mai bun și mai eficient în planul vieții publice. Acesta este *omul nobil* sau *omul superior*, caracterizat prin aceste cinci virtuți cardinale:

- bunăvoință
- dreptate
- corectitudine
- cunoaștere
- integritate

În viziunea lui Confucius, armonia socială nu poate fi realizată de către persoane lipsite de pietate și credință. Viața religioasă înseamnă respect pentru zei, pentru tradiție și ritualuri. De aceasta depinde realizarea în plan social a unor virtuți etice, precum: *loialitatea, altruismul, sinceritatea, modestia, bunătatea, curajul*. Ordinea cosmică, cea statală și cea socială se sprijină pe legi comune. Familia și statul trebuie să fie adaptate „ordinii naturale”, integrate într-o ordine cosmică.

Observăm că și la Slavici, ca la Confucius, pedagogia și etica socială se fundamentează pe un *homo religios*, adică pe valori comune care nu sunt arbitrare și nici relative.

Filosoful german **Arthur Schopenhauer**, care nu se definește explicit ca un gânditor religios, considera totuși că *orice etică se întemeiază pe metafizică*. Metafizica ține locul, în gândirea acestuia, religiei. În analiza faptelor umane, acesta observă că există două mari categorii: cele *legitime* și cele *morale*. Aceste două clase nu se suprapun perfect, deci numai o parte din actele umane legitime au suport sau motivație morală.

În lucrarea sa, *Fundamentele moralei*, în care adoptă o poziție critică față de etica kantiană cu al să „imperativ categoric”, filosoful german nota: „*În ultimă instanță, fundamentul pe care intenționez să situez etica va fi foarte îngust. Prin urmare, ca o regulă generală, din acele acțiuni ale oamenilor care sunt legitime, demne de aprobare și de elogii, numai o parte, cea mai însemnată, ne va apărea ca datorându-se unor motive morale pure, iar cealaltă parte, cea mai cuprinzătoare, va apărea ca ținând de rațiuni complet diferite. Acest fapt este, în mod cert, mai puțin satisfăcător și face mai puțină impresie decât un imperativ categoric, de exemplu, care se află întotdeauna aproape, la ordinele noastre, gata să sosească pentru a ne da, el însuși, ordine despre ceea ce trebuie sau nu să întreprindem.*”

Ceea ce dă acțiunilor caracter moral este *deosebirea clară dintre bine și rău*, adoptarea *binelui ca unic criteriu pentru moralitate* și încercarea de-a folosi binele în avantajul celuilalt, iar nu în avantaj propriu, situație din care derivă o activitate egoistă. Există trei motive sau explicații pentru toate acțiunile umane:

- egoismul, când se urmărește exclusiv binele propriu;
- răutatea, când se urmărește afectarea, lezarea, răul celuilalt. Forma extremă a răutății este cruzimea;
- mila, când se urmărește binele celuilalt (noblețea și măreția sufletească fiind formele cele mai înalte ale acesteia);

În legătură directă cu acțiunile de natură morală, există aceste virtuți cardinale:

- justiția, care are originea în sentimentul milei: „*justiția este prima și cea mai importantă dintre virtuțile cardinale*”.
- caritatea, care se constituie tot pe sentimentul milei, dar la un nivel superior; Motivul gestului caritabil este existența suferinței celuiilalt. Această suferință e suficientă prin sine pentru adoptarea unei atitudini caritabile, fără vreo rațiune diferită sau universală. Caritatea se bazează pe compasiune, empatie și participarea morală la suferința celorlalte persoane, pe ceea ce un alt filosof etic, Lévinas, va numi mai târziu „*non-indiferența la suferința celuiilalt*”.

Concluzia lui Schopenhauer este relevantă în ce privește efectul etic al compasiunii, pe care se sprijină justiția și caritatea: „*Într-adevăr, garantul cel mai solid și mai sigur al moralității este compasiunea fără limite, care ne unește cu toate ființele vii și care face să nu mai fie nevoie de cazuistică. Cel care o posedă va fi incapabil de a-i mai dăuna cuiva, de a mai violenta pe cineva, de a-i mai face cuiva vreun rău, ci mai degrabă va fi plin de răbdare, va ierta, va ajuta din toate puterile, iar fiecare dintre acțiunile sale va intra în contul justiției și carității.*”

Lectură:

„Cel mai mare dușman al societății e deci omul ce calcă ori nesocotește legi, se leapădă de obiceiuri ori trece cu vederea călcarea de legi și lepădarea de obiceiuri, căci el iese din organismul viu al societății și împinge societatea spre descompunerea în indivizi. Buna viațuire a tuturor și a fiecăruia îndeosebi atârnă de la necondiționata supunere către legi și către obiceiuri, și de aceea nu e destul ca tu însuși să te supui, ci ai să fii totodată neadormit privighetor, ca și alții să se supună: măsura adevărată a iubirii către semenii tăi e repulsiunea față de cei ce nesocotesc legi și obiceiuri.”

„Deși are în vedere fericirea individuală, educațiunea morală, pornind din gândul că oamenii de omenie numai între oameni de omenie se pot feriți, realizează fericirea obștească în limitele putinței firești.”

„E învederat dar, că fericirea vieții nu atârnă nici de la mulțimea trebuințelor, nici de la mijloacele de satisfacere, ci de la măsura în care suntem în stare a ne lepăda de noi înșine pentru ca, trecând cu vederea nevoile proprii noastre ființe, să luăm parte la bucuriile ori la durerile altora.”

„Privit din punctul de vedere al egoismului, omul e individ ca orișicare animal, o ființă izolată și lipsită de orișice legătură cu altele, și își petrece viața în suferințele rezultate din neajunsurile firii sale individuale (...) Privit din punctul de vedere al compătimirii, omul este persoană, ființă morală, cum numai el singur poate să fie, și își petrece viața în strânsă legătură cu alții, în cele mai multe clipe ale existenței lui numai ca parte din întregul social (...) Întocmai precum în organismul trupesc al oricărei ființe viețuitoare fiecare organ, ba chiar și fiecare celulă are viața sa individuală, și nu numai se hrănește pe sine din lucrarea întregului, ci ia totodată parte la stabilirea bunei stări generale, în societatea omenească orișicare om trăiește nu numai prin sine și pentru sine, ci totodată și prin societate și pentru ea.”

Ioan Slavici, *Educațiunea morală*, Biblioteca Minervei, nr. 57, București